

JOSIP PANČIĆ I RODNI ZAVIČAJ

Od početka 30-ih godina, u četvrtom desetljeću ovoga stoljeća, kulturno-prosvjetna djelatnost bila je naročito razvijena u Narodnoj čitaonici u Bribiru i Hrvatskoj pučkoj knjižnici u Selcima. Imala je posebnu političku usmjerenost, jer su ta društva vodili članovi naprednih pogleda za ono doba, dobar dio njih s marksističkim naziranjem na svijet. Pod njihovim utjecajem mnogi su članovi čitali napredne knjige i časopise i tako se postupno svrstavali u redove radničkog pokreta. Takva je djelatnost i pomogla razvoju radničkog pokreta Vinodola, a ovaj opet aktiviranju tih društava i njihovim raznovrsnim akcijama.

Jedna od akcija bila je da se narod Vinodola upozna sa životom i djelom Josipa Pančića, rođenog u Bribiru 1814. godine, liječnika, znanstvenika i profesora, prvog predsjednika Srpske akademije nauka u Beogradu. Tada, 1938. godine, navršila se 50-godišnjica Pančićeve smrti (1888—1938) i ona je u Beogradu posebno obilježena. I Pančićev rodni zavičaj htio je po prvi put u nizu manifestacija odati počast i iskazati priznanje velikom sinu Vinodola s bribirskom Narodnom čitaonicom na čelu. To potvrđuje, uz ostalo, pismo tajnika te Čitaonice Fabijana Antonića od 21. lipnja 1937. o zaključku upravnog odbora od 23. svibnja 1937. o toj proslavi. Pismo je objavljeno s faksimilom u knjizi V. Antića »Vinodolska Selca u borbi« (Selca 1975, str. 386—388).

U povodu te godišnjice napisao sam u srpnju 1938. članak »Josip Pančić i rodni zavičaj« s namjerom da se štampa u »Srpskom književnom glasniku« u Beogradu u toku Pančićeve proslave. Do toga nije došlo. Rukopis je svojevrсни dokumenat onoga doba Vinodola. Ovdje se objavljuje prvi put, u originalu, da se sačuva obilježje jednog naraštaja.

—oOo—

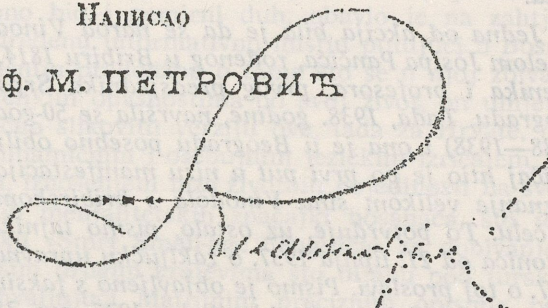
U svojoj novoj domovini, u Srbiji, druge polovine XIX veka, stekao je Josip Pančić veliki glas kao profesor, kao naučnik, kao pionirski duh svoga vremena i svoje sredine. Celo njegovo životno delo, od dolaska u Srbiju (1846) pa do smrti (1888), niklo je na tlu Srbije i koristilo kulturno-naučnom podizanju ove zemlje, koja je već u početku oslobodilačke borbe uprla svoje skromne snage da se i prosvetno podigne. Na liniji kulturnoga oslobođenja, kome je Vuk Karadžić posvetio svoj život i stvorio svoju, Vukovu epohu, kako kaže Aleksandar Belić, ime JOSIPA PANČIĆA zauzima važnije mesto. Figura Pančićeva stoji pored Vuka i Daničića. Ta tri lika daju značajan pečat srpskoj kulturi XIX veka.

СЛИКЕ ИЗ ХРВАТСКОГА ПРИМОРЈА

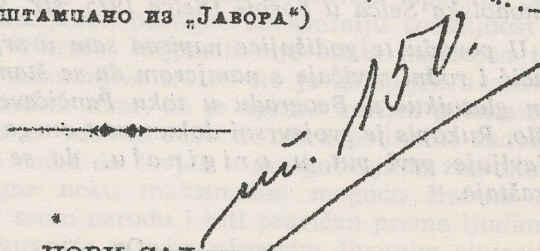
Кажипут за путовање у приморје
здравима и болеснима

Написао

Проф. М. ПЕТРОВИЋ

(ПРЕШТАМПАНО ИЗ „ЈАВОРА“)

НОВИ САД

ШТАМПАРИЈА А. ПАЈЕВИЋА

1888.

Faksimil naslovne strane putopisa prof. Mite Petrovića »Slike iz Hrvatskog Primorja« u kome piše o svojoj posjeti Bribiru (1887) i razgovoru s Pančičevim rođacima

Josipu Pančiću priznato je još za života šta je značio za Srbiju. Njemu su odana velika priznanja. On je sam video koliko je bio cenjen i uvažavan za ono što je započeo i uradio na kulturno-naučnom sektoru. Priznanja su prelazila čak i granice Srbije, jer je i ondašnji naučni svet upoznao rezultate naučnoga rada Pančićeva i ocenio ih povoljno. Osobito je smrt velikoga naučnika bolno odjeknula u ondašnjem Beogradu i celoj Srbiji. Novinske i druge vesti iz onih dana potvrđuju da je »suvereni gospodar srpske nauke«, kako je onda rečeno, doista bio priznat, cenjen, i, nakon smrti, ožaljen.

Tadašnji organ »Videlo« ovako je pisao u nekrologu: »Za Pančićem tuži danas nauka! Za Pančićem tuži danas Srbija! Za Pančićem tuži danas Srpstvo! Tuže i ponose se imenom njegovim!« A posle pogreba »Videlo« je napisalo: »Tuguju, Srbijo, žalosti se Srpstvo, — tvoja prva naučna zvezda se ugasila, tvoga vrlog neumornog sina Pančića nema više!«¹

I Milan Đ. Miličević pominje da je Beograd bio sav u crnim zastavama i da »se zatrese cela prestonica kraljevine«,² jer je vest o smrti prvog predsednika Akademije doprla svuda. »Najmlađe đache, nastavlja Miličević, najmlađe šegrbe znaju i pričaju ko je to koga Beograd tako žali.«³ Šta više: »Cela Srbija, sav narod srpski, beleži dan te smrti kao dan nenadoknađena gubitka, kao dan opšte žalosti svega naroda srpskoga.«⁴ I najzad ovaj podatak sa pogreba: »Mrtva Pančića uzima iz njegova stana i prati sva srpska inteligencija, prati ga upravo ceo Beograd, sve što mari za nauku i za knjigu u Srba.«⁵

Pohvalno je da posle ovakvog priznanja Pančićeva rada i uspeha — za života i prigodom smrti — nije naišlo doba zaborava. Potomstvo je sačuvalo spomen na velikoga sina. Zemlja kojoj je Pančić posvetio svoj život odužila mu se u svakoj prilici do današnjeg dana. Srpska književna zadruga izdala je njegove popularne spise na početku svoga izdavačkog posla, 1893 u knjizi »Iz prirode«, u kojoj u predgovoru crta život i rad J. Pančića Živan Živanović. Beogradska opština podigla je 1897 divan spomenik J. Pančiću ispred Kapetan Mišinog zdanja — Univerziteta — gde i danas stoji pored spomenika Dositeju Obradoviću kao »Spomenik Slave i Zahvalnosti«, kako ga nazva Miličević u svom govoru prigodom otkrića.⁶ Stogodišnjicu Pančićeva rođenja obeleži beogradska Akademija 1914. prigodnom svečanošću na kojoj je dr Nedeljko Košanin govorio o velikom pokojniku. Ovu je besedu štampao i Srpski književni glasnik.⁷ Najzad, i ove godine, o pedesetogodišnjici smrti J. Pančića, uspomena na prvog Akademijinog predsednika je još živa. Njegovo se ime slavi u člancima po novinama i časopisima, a Srpska kraljevska akademija održala je i poseban svečani skup da sa dovoljno pijeteta istakne vrednost Pančićeva dela i nakon pola veka od njegove smrti.⁸

Ovo je, međutim, odavanje priznanja Josipu Pančiću u onom delu naše otadžbine koji je primio mladog Pančića kao skromnog lekara u unutrašnjosti a ispratio do groba kao prvog predsednika Akademije. Zanimljivo je, pa i značajno, ukazati i na ono što je dosad učinila njegova »uža i prva domovina Hrvatska«, a posebno njegov rodni zavičaj, za spomen svoga velikoga sina.⁹ Jer i lik Pančićev dobija danas, u na-

Х. У Панчићевој домовини.

ило је рано у четири сата у јутру кад ме из сна пробудио честити физик бакарски Др. Богуслав витез Трнски са питањем: „Хоћете ли поћи са мном у Брибир?“ Синоћ касно у ноћ вратио сам се истом са једнога издета, бејах уморан и не беше ми до путовања, али кад сам чуо „Брибир“, изашла ми је пред очи уважена слика *Јосифа Панчића*, оца српских природњака, међу које се по свом маленом књижевном раду и сам убрајам. Панчић је рођен у Брибиру и ја одмах одговорим: „Хоћу радо, јер је Брибир домовина професора Панчића.“

Кола су већ била спремна и дадосмо се одмах на пут, који нас је преко *Прагушника*, *Хрељин града* и *Меје* однео на *Крижишке*. Цеста је врло лепа и саграђена је у томе кршном крају са великим тешкоћама; пред Хрељин градом иде она за мали комад под тунелом, што је ваљда уникум код цесте за кола. Куће су у свима тим селима угледне,

Faksimil poglavlja »U Pančićevoj domovini« u putopisu Mite Petrovića »Slike iz Hrvatskog Primorja«

šim novim prilikama, svoj poseban značaj. Pančić je u svoje vreme mogao da bude smatran emigrantom, napustivši svoju ondašnju domovinu i prešavši u Srbiju; mogao je biti gledan kao pojedinac koji ostavlja svoj kraj iz bilo kojih razloga i žrtvuje svoje snage i posvećuje svoj život novom zavičaju. Ali je ipak njegovo emigriranje sui generis, jer on nije otišao u potpuno stranu zemlju u kojoj živi tuđ narod — Pančić je pošao svojoj braći u poilirsko doba, nakon Iliraca koji su u svojim vizijama proširili nacionalni vidik i obuhvatili narodnu celinu. I Josip Pančić snalazi se stoga vrlo lako u Srbiji. To pokazuje, pored ostaloga, čist narodni jezik u njegovim delima, za koji su se onako istrajno borili Vuk Karadžić i Đura Daničić. »Zar Pančić nije imao istu jezičnu osnovu kao i Vuk, kao i Daničić, kad je mogao odmah i za tako kratko vreme pisati onako, kako su pisali tada samo velikani naše

filologije: Vuk i Daničić! Samo sin jednog istog naroda mogao se tako brzo uživeti u narodni jezik i stvoriti naučnu terminologiju u duhu narodnom, koje dotle nije bilo!»¹⁰

Pančićev primer afirmacije i uspeha baca sjajno svetlo na ondašnju Srbiju i dokazuje kako jedan radini Hrvat, sin Vinodola, uspeva među braćom i to samo radom, neumornim dugogodišnjim radom. Zar nije Pančićev primer memento i za današnjicu, za sadašnju generaciju i na srpskoj i na hrvatskoj strani! Nije li Pančićev primer, kao i Daničićev, poučan i značajan i može da posluži kao putokaz u ovoj poratnoj vrtoglavi i zamračenim vidicima!

Utešno je da primer ovoga naučnika iz prošloga stoleća i danas primerno služi u tumačenju naše odvojene prošlosti i naše zajedničke današnjice. Značajno je da i Pančićev rodni zavičaj čuva uspomenu na svoga sina i da je, šta više, želi da očuva još na vidniji način. Jer je danas očigledno da je Josip Pančić radeći za Srbiju radio posredno za narodnu celinu i da on pripada celom narodu. Ne samo Beograd, ne samo Srbi, već i Zagreb, a s njim i svi Hrvati, valja da slave Pančića, koji je rođen na hrvatskom tlu, a radio i umro na srpskom. On je zaslužio priznanje i sa srpske i sa hrvatske strane, iako područje njegova rada na nauci obuhvata uglavnom Srbiju iz druge polovine XIX veka.

Tačno je da Josip Pančić po prelazu u Srbiju ne pohađa više svoj rodni kraj. U Srbiji on osniva svoju porodicu i tu osta celoga života. Taj fakt što Pančić u Beogradu posta porodičan čovek navodi Živojin Đorđević kao »razlog što je Pančić pogubio sve dalje veze sa svojim rodnim zavičajem«.¹¹ I doista Pančić niti se vraća više u Bribir niti znamo za osobite rođачke veze sa rođacima u rodnom mestu.

Zatim, »Pančić je imao malo dodira sa svojom užom i prvom domovinom Hrvatskom, pa i u naučnom pogledu ne nalazimo bliže direktne veze između njega i tadašnjih prvaka botaničke nauke u Hrvatskoj«. Ipak se ne može tvrditi da je Pančić namerno prekinuo veze sa ondašnjom Hrvatskom, dakle i sa rodnim zavičajem. »Uzroci tome nisu poznati, napominje Vale Vouk, a verovatno će ostati tajna njegova života«.¹² Može se, možda, pretpostaviti da su i ondašnje prilike bile izvesna smetnja što Pančić nije ostao u tesnom dodiru sa Zagrebom, a pogotovo sa rodnim krajem, jer su upravo prilike onoga vremena imale nekog uticaja na Pančića posle završenih studija i tadašnje posete rodnom kraju, da je on ostavio ovo područje i otišao u svet. Na to bi mogle da upućuju ove reči: »Kad je svršio nauke i vratio se u svoju domovinu, ali nezadovoljan sa okolnostima, koje je tu zatekao, otišao je na skoro u Srbiju i ostao je tamo stalno na veliku korist srpskoga naroda«.¹³ Osim toga, što se tiče rodnog zavičaja Josipa Pančića, Beograd je u ono vreme bio daleko, i saobraćajno, i politički, i kulturno, a Hrvatsko Primorje živelo dosta izolovano i od ondašnjeg opšteg narodnog života u Hrvatskoj, a pogotovo bez veza sa srpskim Beogradom.

S druge strane mora se, međutim, odmah napomenuti da je Josip Pančić bio već za života cenjen i u krajevima sa ove strane Save i ovde se je znalo za njegov rad i naučne uspehe. Na temelju toga su izražena i priznanja. 1867 godine izabrala je Pančića Jugoslavenska akademija

znanosti i umjetnosti u Zagrebu za dopisnog, a Hrvatsko prirodoslovno društvo za počasnog člana. I smrt Pančićevu ožalila je Jugoslavenska akademija na svojoj sednici kada je saopštena vest od strane »predstojnika Franje Račkoga«. ¹⁴

U izveštaju tajnika Akademije Petra Matkovića pominje se Pančićeva smrt, iznosi nekoliko podataka o životu i radu i veli izričito: »Pokožnikom izgubila je jugoslavensku nauku velikoga prvosveštenika, škola izgubila je učitelja, a mlada naša sestra, kr. srpska akademija, svoga prvog predsjednika, koji joj je pomogao dići se na noge«. ¹⁵ Najzad, na kraju ocene Pančićeva rada, kaže se ovo: »Njegove učene radnje ne iznose samo bogatstvo flore i faune balkanskih zemalja na vidik, nego iznose na svjetlo i bogatstvo srpskoga odnosno hrvatskoga narodnoga jezika; a tim su pokojnikove zasluge za narodnu naučnu terminologiju, kao što su i za jugoslavensku nauku, neocienjive.« ¹⁶

Naredne godine, 1889, štampan je u Akademijinim edicijama ¹⁷ iscrpan nekrolog Bogoslava Šuleka, a taj je nekrolog »i danas još jedan od najboljih Pančićevih biografija«. ¹⁸ Jugoslavenska akademija ostala je verna svom stavu da veliča Josipa Pančića i da ga ubraja u naše narodne velikane i posle toga, pa sve do danas. Otkriću Pančićeva spomenika u Beogradu 11 maja 1897 prisustvovao je kao Akademijin izaslanik Spiro Brusina, profesor zagrebačkog Sveučilišta. Ovaj je spomenik podigla beogradska opština. Pa i ove godine, o proslavi pedesetogodišnjice smrti J. Pančića na dan 15 maja, poslala je Akademija takođe svoga predstavnika dra Valu Vouka na svečani skup beogradske Akademije, na kome je dr Vouk »u svom velikom i opširnom govoru prikazao Josipa Pančića kao jugoslavenskog Linea«. ¹⁹ Ovo nekoliko podataka je dovoljno da pokaže da je »uža i prva domovina« Pančićeva sačuvala do naših dana uspomenu na svoga sina. Tako glase i reči dra Vouka izgovorene na pomenutom skupu u Beogradu: »Hrvatska ga je smatrala kao i Srbija svojim sinom i još za njegova života ukazala mu je počasti koje je mogla«. ²⁰

Ovo su vidljivi znaci poštovanja prema naučniku Pančiću od strane najvišeg naučnog zavoda kod Hrvata, Jugoslavenske akademije, koja je, dosledna sama sebi, zajedno s Hrvatskim prirodoslovnim društvom i Sveučilištem u Zagrebu, proslavila i d a n a s sa beogradskom Akademijom na beogradskom tlu pedesetogodišnjicu smrti Josipa Pančića i tamo se pridružila »slavi uspomene na srpskog velikana«. ²¹

Zanimljivo je takođe znati kako su se Pančićevi rođaci u Bribiru interesovali za svoga zemljaka još dok je on živio i radio. To nam u izvesnoj meri kazuje prof. M. Petrović koji je 1887 putovao po Hrvatskom primorju i o tome opširno pisao iste godine u novosadskom »Javoru« i u zasebnoj knjizi u odeljku »U Pančićevoj domovini«. ²² Petrović pripoveda kako je krenuo iz Bakra u Bribir po predlogu bakarskog lekara dra Bogoslava Trnskoga, jer »kad sam čuo 'Bribir' izašla mi je pred oči uvažena slika Josifa Pančića, oca srpskih prirodnjaka«, i on je odgovorio Trnskome: »Hoću rado, jer je Bribir domovina profesora Pančića«. ²³

Došavši u Pančićev rodni grad i razgledavši ga, sreo je Petrović jednog rođaka Pančićeva. Taj susret opisuje on ovako: »Oslovio sam odmah prvog čoveka, što sam ga našao na ulici, da li se u Bribiru na-

lazi još članova porodice Josifa Pančića, koji živi sada u srpskom Beogradu. Slučaj, koji me je vrlo razveselio, hteo je, da je baš taj prvi Bribirac, s kojim sam se poznao, bio Pančić, i to glavom Juraj Pančić, »strinić« našeg velikog naučenjaka. Juraj je postariji čovek, ali da ste mu samo videli radost u očima, kad mu rekoh, da sam ja Srbin, da staroga gospodina u Beogradu lično poznajem i da me je isti usreo već mnogim znacima svoje naklonosti. Od njega sam doznao da je Pančićeva porodica u Bribiru mnogobrojna. Među njima je i Pavel, sin Josifovog brata Grge, koji je bio kmet. Isti Pavel išao je pre tri godine u posetu svome stricu u Beograd. Još postoji kuća u Ugrin-selu u kojoj se Pančić rodio i svojina je njegove porodice.«²⁴

Posle tog susreta posetio je Petrović kuću Jurja Pančića koji ga je počastio, na primorski način, smokvama i rakijom. Najzad se upozna i sa ostalim rođacima i o tome piše ovo:

»Pred moj odlazak iz Bribira doveo je Juraj još osam devet Pančića, koji su hteli da se sa mnom sastanu. Beše među njima i nekoliko iz Ugrin-sela... Svi su se raspitivali za svog slavnog rođaka. Obećao sam im da ću mu pripovedati kad u Beograd dođem, kako sam bio u Bribiru i ujedno da ću ga od svih njih pozdraviti.«²⁵

I na kraju Petrović veli da se Pančićeva lepa domovina njega »verno seća i kao svoga najboljega sina počituje«.²⁶

Iz ovih se navoda vidi da su se Pančičevi rođaci sećali svoga slavnog rođaka i da je Pavao Pančić išao čak u posetu svome stricu u Beograd 1884 godine.

Opštije interesovanje za Josipa Pančića u rodnom zavičaju javlja se, prirodno, posle rata, a osobito pred proslavu pedesetogodišnjice njegove smrti. Ono niče na tlu Hrvatskog Primorja koje je zainteresovano da se sačuva uspomena na velikoga sina Vinodola, koji nije dovoljno poznat niti po imenu današnjem naraštaju. Ne mislim na široke slojeve naroda kome su i drugi znameniti sinovi ostali do danas nepoznati već i na iole obrazovane krugove. Škole takođe ne pominju ime ovoga cenjenoga i hvaljenoga Bribirca, ni osnovne, ni srednje. I što je prirodnije i opravdanije nego da se o pedesetogodišnjici smrti pokrene akcija u Hrvatskom Primorju za upoznavanje Pančićeve ličnosti i očuvanje njegova imena. I to baš od mlađe primorske generacije, one kojoj je Beograd bio posle rata delom središte srednjoškolskog obrazovanja, delom mesto uposlenja, i koja je često zagledala spomenik Josipu Pančiću ispred beogradskog Univerziteta.

Pre svega grad Bribir okrstio je svoju Osnovnu školu imenom Josipa Pančića. To je do danas prvi i jedini spomen na velikoga sina u njegovom rodnom mestu. Zatim je primorska štampa pokušala da obelodani ponešto o životu i radu ovoga naučnika. Prilika se ukazala povodom pohoda u Beograd jedne grupe građana iz Bribira i susjednog Novoga — rodnog mesta Ivana Mažuranića — koji su se, pored ostalog, poklonili i seni »jednoga uglednog i za jugoslavensku kulturu značajnog svoga zemljaka«,²⁷ položili kitu cveća na podnožje spomenika

Srpska Lica u Srbiji
br. 1/2. VI. 1937. god.

P. n. g.
Vinka Antić, prof.

Zaključak upravnog odbora na sjednici od
23. maja o. g. zaključeno je, da Srpska Lica
određeni proslavu porokom 50. godišnjice smrti dr.
Josipa Jancića i zaključeno je sledeće: a na predlog
našeg tajnika: da se Vas gosp. profesor, zamoli ako
biste hteli da prisustvujete ovoj proslavi i da
održite jedno predavanje o radu našeg omladina
Jancića.

Vi ste u par fotela i j. u nekoliko riječi, po-
menuli našega Jancića u ovom Vasem postovanju
kada ste bili u Srbiji, sa stilske strane jednoga
Srbije življenja iz Srbije, stoga smatramo, da Vas
je njegov život i rad dobro poznat na prosvjetnom
polju, a naročito ako utvrdimo ono što u tom je on
činio.

Pa smatramo da možete izdati naše prij-
mili da ste bili jedan od naših najglavnijih
saradnika, da nam daste upute, kako i gde da
se odemo, i kako da postupimo, jer se je na našoj
sjednici mnogo diskutiralo, tako da je bilo više
predloga, jednini su predlozi da se ukratko
pokriveno o tome da se zamoli Antića
maja izvanosti iz Beograda, jer je on bio najbliži

predjednik, a drugi da Prisla Fr. Kucija
ali je mnogo umesnije da se ostane kod prvog
predloga. Ukoliko nas ne spreče finansijska
sredstva, mislimo na njegovoj noćnoj
turi podići spomenik placu.

Stoga Vas molimo, da nam pomoz-
nete sa Vasom moralnom snagom i da
nam Vaše mišljenje objasnite kako bi bilo
najbolje

Uvažljivo se sa postovajem

Dr. Narodna čitaonica
u Bribiru

Tajnik.

Fabijan Antonić

P. n. g.
Vinko Antić
prof. gim.

Petova

Narodna čitaonica

Faksimil pisma Narodne čitaonice u Bribiru s potpisom tajnika Fabijana Antonića
o proslavi 50-godišnjice smrti Josipa Pančića. Na kuverti se vidi da je pismo otpo-
slano iz Crikvenice 3 VI 1937.

J. Pančića i snimili se pred spomenikom. Ondašnji sušački dnevnik »Naša sloga« doneo je tom prilikom ovaj snimak (donela ga je takođe i »Politika« 24 IV 1930) i posebni članak iz pera Dragana Sriće (poznatog pod pseudonimom Poštarov) pod naslovom »Pabirci pred spomenikom dra Josipa Pančića«,²⁸ u kome pisac opovrgava nekoliko biografskih podataka iz Pančićeva života, objašnjava kako je teklo njegovo školovanje i kako je došlo do odlaska u Srbiju, iznoseći ukratko Pančićev rad i pominjući onu literaturu o Pančiću koja je navedena u Narodnoj enciklopediji.

Sledeće godine, 1931, doneo je pomenuti dnevnik u dva broja poduži članak o Josipu Pančiću, u kome je pokušano prikazati na Pančićevom primeru davnašnju vezu Hrvatskog Primorja i Srbije i ocrtati život i rad naučnika i profesora i značaj njegov za ceo naš narod.²⁹ Naredne godine, 1932, obelodanio je isti dnevnik još jedan prigodni članak, komemorirajući dan Pančićeve smrti prikazom života i osobito svečane sahrane u Beogradu 1888.³⁰

Tako je naučni lik Josipa Pančića bio skromno prikazan publici Pančićeva rodnoga zavičaja putem lokalne štampe. Osim toga pominjano je njegovo ime u predavanjima, što je takođe u ovom slučaju od važnosti, jer su to bili verovatno i prvi usmeni pomeni u rodnom kraju. U jednom predavanju 1930 god. u Crikvenici o slobodi i kako su nju zamišljali primorski intelektualci pomenio je predavač dr Mate Dvorničić i J. Pančića (M. Dvorničić poznat je inače pod pseudonimom Borislav Istrijanski kao pesnik, pisac članaka po novinama i časopisima i autor knjige »Lišće moga granja«.). Potpisani je takođe u dva maha u prigodnim govorima nastojao oživeti pred primorskom publikom spomen na Pančića, u Krku na otoku Krku 1936 god. i u Bribiru 6 januara 1937 god. Slučaj u Bribiru je zanimljiviji. Bribirska Narodna čitaonica pozvala je Diletantski otsek Pučke knjižnice iz Selca na »gostovanje« i tom je prilikom potpisani u svom govoru pre pretstave ocrtao u par reči znamenitog sina grada Bribira J. Pančića. Interesovanje domorodaca bilo je vidno. Pojedinci su dolazili i raspitivali se поближе za Pančićev život i njegovo delo.

Ovaj interes za Pančića na tlu rodnog zavičaja postajao je sve jači i javljao se spontano sve češće kako se je približavala pedesetgodišnjica njegove smrti. Od novinskih članaka i pomena u predavanjima i govorima prešlo se na razgovore o tome šta bi moglo da se učini za upoznavanje Pančićeva dela u hrvatskoprimorskoj sredini i očuvanje njegova imena na rodnom tlu koje je on mlad ostavio. Razgovori između pojedinaca kako da rodni zavičaj proslavi svoga sina bivali su češći i detaljniji. Ideju o proslavi dao je Ivan Lončarić-Papić iz Selca, obližnjeg mesta gradu Bribiru. Lončarić-Papić je čakavski pisac uspele knjižice »Paćuharije« (Pabirci),³¹ koja je zanimiv prilog čakavskoj književnosti u vreme nedavne polemike da li čakavština umire ili se rađa.

Poznavajući prošlost svoga kraja i hoteći da se imena znamenitih muževa Hrvatskog Primorja sačuvaju na ovom klasičnom tlu glagoljice i nacionalne borbe, Lončarić-Papić je prvi predložio da se u Bribiru podigne dostojan spomenik Josipu Pančiću i nastojao da Pančićeve sunarodnike zainteresuje za ovu akciju; zatim je uputio mladog akadem-

skog slikara i kipara Zvonka Cara iz Crikvenice, Meštrovićeva đaka, čiju su darovitost zapazili u Umetničkoj akademiji u Zagrebu i na osnovu toga primili ga za redovnoga učenika, — da pristupi izradi poprsja Josipa Pančića, što je Car i učinio, pomognut materijalno od Savske banovine preko dra Ive Perovića, dra Viktora Ružića i dra Ognjeslava Aranickog. Ova nastojanja oko proslave pedesetgodišnjice smrti Josipa Pančića potpomogli su i drugi (napr. Ive S. Jeličić, turistički referent u Crikvenici, Ive Jeličić, tehničar, pok. Vjekoslav Jeličić, predsjednik opštine u Selcu, i potpisani), dok nije Narodna čitaonica u Bribiru preuzela prošle godine u svoje ruke ovu akciju i započela sa skromnim pripremama (obrativši se i potpisanom svojim pismom od 2 juna 1937). Ova je ustanova bila prva koja je razumela sugestije sa strane i prihvatila ih. Kao takva ona je inicijator proslave u Pančićevom rodnom gradu.

Ta je inicijativa Bribiraca okupljenih oko Čitaonice onaj fakt koji samoj proslavi daje osobiti značaj u ovim našim danima tim pre što ovo rade doista »ljudi iz naroda«, koji se trude da sami, nemajući momentano u mestu intelektualnih snaga u dovoljnom broju, učine što mogu u pripremanju proslave. Otuda je i shvatljiva saradnja intelektualaca iz susednog Selca sa Narodnom čitaonicom u Bribiru i njihov zajednički smer koji teži da proslava ne bude omeđena samo na Bribir već da joj se da širi obim i opšti narodni značaj na tlu Hrvatskog Primorja. Radeći u ovom pravcu uspelo je, posle Čitaoničine akcije, formirati od svih bribirskih društava i opštine Odbor za proslavu pedesetogodišnjice smrti Josipa Pančića (predsednik Petranović).

Odbor je preduzeo izvesne korake da sakupi materijalna sredstva i izradio program proslave. Pored otkrića spomenika u projektu je i podizanje Doma kulture Josipa Pančića u Bribiru, koji će dom kao prosvetno stecište i žarište grada najbolje očuvati Pančićevo ime i potomstvu najprečitije govoriti o Pančićevom delu, a istovremeno omogućiti svestrani zamah u radu na kulturnom podizanju Bribira kao centra Vinodola, koji je još 1288 posvedočio spremnost i sposobnost za napredan život Vinodolskim zakonom. Ovom prilikom izdaće se i monografija o životu i radu Josipa Pančića, jer je poznato da o Pančiću nije dosad izdano ni jedno delo koje bi bar u glavnim crtama osvetlilo pojavu Josipa Pančića u srpskom XIX veku na osnovu života i rada i koje bi bilo pristupačno širim slojevima. Naročito je hrvatskoj čitalačkoj publici nužno prikazati ovoga Hrvata poreklom, ovoga Srbina radom (ako se tako može reći), ili, tačnije, ovoga sina našeg naroda kome je taj sin posvetio ceo život i neumorno delao do smrti.

Ali današnji prikaz života i rada Josipa Pančića, o kome ni na srpskoj strani nije još izdana veća radnja (Jugo-Istok je najavio biografiju Pančićevu), na temelju materijala razbacanog po retkim knjigama i povremenim spisima, po časopisima i novinama, zahteva da se Pančić istakne i promatra kao zajednička narodna veličina i da se Pančićev primer, kao i primer Đure Daničića, osmotri pobliže, naglasi veliki značaj obojice po naš narodni razvitak i podvuče njihova predanost na poslu za ceo narod — Srbina Daničića na hrvatskoj strani, Hrvata Pančića među Srbima u Srbiji druge polovine XIX stoleća.

Pedesetogodišnjica smrti Josipa Pančića neće biti dakle nespomenuta i nezabeležena u njegovom rodnom zavičaju. A i pravo je da se u

Seeco, 12. VII 1938

Josip Pančić i rodni zavičaj

2. polovina 19. veka

U svojoj novoj domovini, ~~ondašnjem~~ ^u ~~Srliji~~ ^{Srpskoj} Pančić je stekao veliki glas kao profesor, kao naučnik, kao pionirski duh svoga vremena i svoje sredine. ~~Njegova obimna delatnost,~~ Celo njegovo životno delo, od dolaska u Srbiju (1846) pa do smrti (1888), niklo je na tlu Srbije i koristilo knelumno-naučnom podizanju ove zemlje, koja je već u početku oslobođilačke borbe upela svoje skromne snage da se i praveću podigne na čiji knelumnoga oslobođenja, ~~Srbije~~ ^{Srpske} koje je ~~oslobodio~~ ^{oslobodio} Vuk Karadžić posvetio svoj život i stvorio njim, nakon epohi (kako to veli naš A. Belić), ime Josipa Pančića zauzima jedno važnije mesto. Ored Vuka i Dančića ~~stoji~~ ^{stoji} figura Pančićeva, ~~ko~~ ^{ko} i ja bi laka daju značajan pečat srpskom 19. veku u knelumno ~~svetom~~ ^{svetom} pogledu.

Josipa Pančiću ~~posvetio~~ ^{posvetio} je već za života koliko je značio za Srbiju. Njegovu ~~odanost~~ ^{veliku} ~~posvetu~~ ^{posvetu} On je naš video koliko je bio cenjen i poštovan za ono što je započeo i uradio na knelumno-naučnom sektoru ~~u Srbiji~~ ^{u Srbiji}. Ojzivanja su prelazila čak i granice Srbije, jer je ~~izvrsniji~~ ^{izvrsniji} naučni met ~~postao~~ ^{postao} remetake naučnoga rada Pančićeva i ocenio ih ~~prvigu~~ ^{prvigu}. Često je smrt velikoga naučnika bolno odjeknula u ~~ondašnju~~ ^{ondašnju} Beogradu i celoj Srbiji. Trivoke i druge vesti iz onih dana ~~potvrđuju~~ ^{potvrđuju} da je „suvereni gospodar ~~trivoke~~ ^{trivoke} nauke“, kako je ~~onda~~ ^{onda} rečeno, doista bio priznat, cenjen i, nakon smrti, ~~pažen~~ ^{pažen}. ~~Čadani~~ ^{Čadani} ~~organ~~ ^{organ} „Videlo“ ~~vrako~~ ^{vrako} je ~~pisao~~ ^{pisao} u nekrologu: „Za Pančićem ~~trvi~~ ^{trvi} danas nauka! Za Pančićem

Faksimil rukopisa članka Vinka Antića »Josip Pančić i rodni zavičaj«, započet u Selcima 12. VII i završen 18. VII 1938. — prva i zadnja stranica.

[illegible]

Vrko Antić

¹Бројдан лист, број 20. - Годиш IV - 1889

Vukovoj godini osvetli Pančićeva pojava u našem kulturnom razvitku, jer je Pančić vršio svoj naučni posao istosmerno Vukovim pogledima na naš književni jezik i stvaranje narodne kulture. Pogotovo je karakteristično da se Pančić po prvi put vidno slavi u rodnom mestu Bribiru i da se toj proslavi daje značaj manifestacije celoga ovoga područja, Hrvatskog Primorja, ne zaboravljajući ni to da se ta manifestacija današnjeg hrvatskoprimorskog naraštaja ne odvađa iz okvira narodne celine, već se naprotiv ističe da Pančićev primer mora da služi utiranju pravoga puta u radu i stvaranju vrednota sa političko-kulturno-socijalnim sadržajem na celom prostoru naše narodne mase.

Značajno je istaći po razvitak našeg naroda da je u našoj prošlosti bilo sinova čiji je rad trenutno obuhvatao prividno jedan narodni deo, ali je stvarno poslužio narodnoj celini. Takvih primera ima dosta. Među ove spada i Josip Pančić koga ne treba posmatrati isključivo kao naučno-kulturnu pojavu XIX veka na srpskom zemljištu već kao našu zajedničku narodnu snagu, čije je delo indirektno koristilo i budućnosti ostalih delova naše zemlje, prema tome i njegovom rodnom zavičaju. Iz ove perspektive vidi se onda i sva opravdanost, čak i nužnost, da ime Josipa Pančića bude slavljeno i na obalama Jadrana, gde je on ugledao svetlo sveta, sa istim iskazima priznanja i zahvalnosti kao i u prestonici, koja je bila polavekovno obitavalište velikoga Primorca i mesto njegovoga naučno-kulturnoga delovanja. Jer, »Pančić je radeći za Srbiju radio za cio narod, radio i za svoj zavičaj. On je uspostavio tako sjajnu, mada za ono vrijeme i nevidljivu vezu između primorske i šumadijske duše, on je pokazao jedan primjeran put požrtvovanja za cjelokupnu naciju. Njegov je slučaj i poučan i posvjedočava da jedan narod živi na primorskom kršu i po šumadijskim poljima. Pančićevo brzo i lako snalaženje u novom miljeu ni malo ne iznenađuje, jer je on u ondašnjoj Srbiji, svojoj novoj 'domovini', našao svoj narod, i mogao je da shvati sve oko sebe, a i sam da bude shvaćen. On je i primljen kao sin jednog naroda, koji samo odvojeno živi, a njegovom radu i velikim uspjesima slijedila su priznanja sa najviših mjesta. Naučni radnik Pijemonta, a sin vinodolske kotline, postao je opća vrijednost jugoslavenske kulture. Dr Josip Pančić zaslužuje zato da ga se jugoslavensko potomstvo češće sjeća, a Hrvatsko Primorje ne smije nikada zaboraviti takvog sina.«³²

I doista ga ne zaboravlja. Posle sedam godina kako su navedene reči napisane u sušačkoj »Našoj slozi«, a Hrvatsko Primorje se sprema da jednom dostojnom manifestacijom otme zaboravu jednog svog sina, da ga se prvi put podigne u sfere sećanja i spomena, a spomenikom i kulturnim domom sa njegovim imenom u Bribiru ostavi naraštajima koji rastu i koji se rađaju dokaz o delu Josipa Pančića i dokaz o plemenitom poštivanju toga dela od strane pokolenja današnjice. Jer i J. Pančić dolazi u red onog niza primorskih muževa koji su u svom narodu ostavili ime i delo na političkom, kulturnom, književnom i naučnom polju. Broj tih muževa nije malen. Julio Klović, Pavao Riter Vitezović, Matija, Fran, Ivan, Antun i Bogoslav Mažuranić, Vjenceslav Novak, S. S. Kranjčević, Milutin Cihlar Nehajev, Janko Polić-Kamov, Frano Supilo, Franko Potočnjak i dr. — sve su to plemeniti izdanci čiji su plodovi dani potomstvu kao veliko duhovno blago i moralni kapital

za buduća stremljenja, nastavljanja kulturnog progressa i počinjanja novih smerova i pokreta.

I kad se pristupa proslavi pedesetogodšnjice smrti Josipa Pančića misli se i nehotice na ceo niz ljudi koje je Hrvatsko Primorje dalo. Stoga oživljavanje Pančićeva lika pred sadašnjicom neka znači i početak približavanja hrvatskoprimorske prošlosti današnjici i — prirodno — isticanja glavnih nosilaca, njihovih imena i dela i njihovog značaja u okviru sveukupnog narodnog života. Jer, bez obzira na prostor na kome je primorski sin razvio bio svoju životnu delatnost, sticajem okolnosti ili vlastitom inicijativom, samo ako je ma i posredno uticao na historijski razvitak naroda, on ostaje pozitivna činjenica i kao takav dostojan da mu potomstvo sačuva ime i delo. A Josip Pančić je baš takva vrednost naše prošlosti...

Pozitivno je stoga za ove naše dane, u kojima reč ne može da iskaže punu misao, da je rodni kraj Josipa Pančića samostalno pokrenuo akciju o proslavi pedesetogodišnjice njegove smrti. To nije i ne sme biti nezapaženo i ne sme biti neshvaćeno. U tradiciji je da se Pančićevo ime proslavlja na tlu njegova delovanja, u Srbiji, ali je van tradicije i znači da se ipak seje novo seme i da cveta nov cvet i donosi nov plod, kada se na tlu Pančićevog rodnog zavičaja rađa i ostvaruje misao ove vrsti. Jer Pančićev primer s p a j a i ukazuje na svetle strane prošlosti koje mogu da posluže svetlim perspektivama budućnosti celoga naroda i cele zemlje. Izdići se iznad trenutnih teškoća i još nerešenih problema današnjice i sagledati bitnost i krajnji cilj, — znači razumeti i ovu akciju Hrvatskog Primorja na čelu sa Bribirom da se otkrije spomenik i podigne kulturni dom Josipa Pančića u njegovom rodnom gradu. I znači istodobno pomoći ovu akciju i dati joj opšti narodni značaj, kao što su inicijatori i predvideli; znači učiniti Pančića onim što jeste i što predstavlja: svetao lik naše prošlosti i primer našoj sadašnjici.

Rodni zavičaj Josipa Pančića odužice se dakle dostojno seni svoga sina. Inicijatori proslave gledaju na Pančićevo delo u sklopu celokupnog razvitka svih narodnih delova i ne odvajaju ga od ostalih dela koja su dovela do današnjeg razvojnog stupnja. Pančićev trud uložen u kulturno podizanje i naučno proučavanje Srbije u prošlom veku dao je rezultate koji su pomogli osposobiti ovu zemlju za njenu istorijsku misiju, a koji su danas, posle osnivanja zajedničke države, svojina i Srba i Hrvata. Delo Pančićevo cenjeno je vazda u Srbiji, ali je ono i u Hrvatskoj našlo odjeka. »Hrvati se raduju i ponose što je njihove gore list srpskom narodu toliko privredio i od njega toliku hvalu zaslužio«, pisao je posle Pančićeve smrti, 1889, Bogoslav Sulek, hrvatski biograf Pančićev.³³ Danas ima Pančićevo delo još veći odjek kada se njegov rodni zavičaj sprema da vidno i u pravi čas oda zaslužen priznanje svome sinu. Proslava pedesetogodišnjice smrti Josipa Pančića u Bribiru, kao i Vukova u Tršiću, je opšta narodna manifestacija i ima svoj aktuelni značaj, što treba uvažiti i naročito naglasiti, gledajući jasne vidike prošlosti i svetle perspektive budućnosti sa tla naše današnjice...

»SLAVA PANČIĆU«, GOVOR AKADEMIKA DRA ANTUNA BARCA NA OTKRIĆU SPOMENIKA JOSIPU PANČIĆU U BRIBIRU

Ono što se nije uspjelo ostvariti 1937/38. zbog ondašnjih prilika, učinjeno je poslije oslobođenja, 25. IV 1954. Otkriven je spomenik Josipu Pančiću, rad akademskog kipara Zvonka Cara. U ime Srpske akademije nauka govorio je akademik Stevan Jakovljević, u ime Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti akademik Antun Barac. Barac je prikazao Pančića kao stvaraoca primorskih crta i odao priznanje Bribiru za podizanje spomenika. Njegov govor glasi:

Otkriće Pančićevega spomenika i slava njemu u čast važni su s dva osobita razloga. Prvi je u tome, što je Pančić bio jedan od naših najvećih naučnih radnika 19. vijeka. A drugi je, što je pripadao upravo naraštaju, koji je stvorio osnove cjelokupnoga modernoga hrvatskoga — djelomično i srpskoga — kulturnoga života. Na tekovinama toga naraštaja ponikle su naše najveće naučne institucije, pa i Jugoslavenska akademija.

Pančić se rodio iste godine, kad je u susjednome Novome došao na svijet drugi veliki Primorac, Ilirac Ivan Mažuranić. Putovi su im naoko bili različiti — jedan je postao prirodnjakom, a drugi pjesnikom i političarom. Ali im je sudbina bila uglavnom slična, slična sudbini tipičnih natprosječnih ljudi ovoga našega kraja. Od njih je prije Pančića i Mažuranića bio najistaknutiji Pavao Riter Vitezović, a iza njih Silvije Strahimir Kranjčević. No mogao bi čovjek ići dalje unatrag, do naših glagoljaša. A dao bi se sličan udes primorskih ljudi pratiti i do naših dana, s obzirom na udio, što su ga oni imali u vrijeme Narodno-oslobodilačke borbe.

Kao i svi tipični intelektualci Hrvatskog Primorja, i Pančić je pošao u škole, da bi se oteo pritisku tadašnjih društvenih i ekonomskih prilika. I on se školovao uz teškoće i odricanja. Svršivši nauke, morao je zbog egzistencije boraviti u različitim mjestima Ugarske i Srbije. Tek uoči svoje četrdesete godine mogao se potpuno dati na naučni rad. Ali se onda istaknuo toliko, da po vremenu i vrijednosti ide među prve jugoslavenske naučne radnike i naučne organizatore. U Srbiji je za svoje doba i u svojoj struci bio prvi, a ne samo među prvima.

Pančićevega naučna i ljudska veličina potječe i odatle, što nije bio samo uski specijalist, botaničar. On čak na sveučilištu nije kao glavni predmet ni studirao struku, kojom se kasnije naučno bavio, već medicinu. Vodila ga je u prvom redu ljubav prema naučnom radu, težnja za spoznajom. Kao profesor beogradske Velike škole predavao je i zoologiju, i botaniku, i minerologiju, pa čak i agronomiju. Pokazao je time i širinu svojih naučnih vidika, ali i vrlinu, da nauku povezuje s pitajmja privrede i gospodarskoga narodnoga života.

Pančić je već u mladosti nadrastao svaki lokalni patriotizam. Voleći svo kraj, on je svoje hrvatstvo, jugoslavenstvo i slavenstvo gledao u njihovoj sudbinskoj povezanosti. Rođen Hrvat iz izrazito hrvat-skoga kraja, on je sav svoj naučni rad razvio u Srbiji, tada politički

veoma dalekoj od Hrvatske. Mogao je to učiniti zato, što je tamo našao sve uvjete za svoj puni razvitak. Toga u svojoj prvoj domovini, politički i gospodarski porobljenoj, nije mogao imati. U desetljećima, kad je on u Beogradu mogao raditi i na osnivanju Srpske akademije, morao je iz Zagreba zbog političkih razloga otići Vatroslav Jagić uz Franju Račkoga stvarni vođa Jugoslavenske akademije.

Pančić je otišao u Srbiju, da bi u njoj mogao živjeti i naučno raditi. No vuklo ga je u nju bez sumnje i nešto drugo — želja za slobodom. Svi naši istaknuti primorski ljudi bili su glasnici slobode, i političke, i društvene: i Vitezović, i Mažuranić, i Kranjčević. To njih i Pančića veže s današnjim pokoljenjem njegova kraja. U isto vrijeme, on je zadržao i drugu važnu crtu hrvatskih primoraca, nekada pretežno zidara: bio je graditelj, stvaralac. On je upravo i stvorio osnove prirodnih nauka u Srbiji, a djelomično i osnove tamošnjega naučnoga života.

Pančić je svu svoju snagu razvio izvan svojega užega kraja, kao i Vitezović, i Mažuranić, i Kranjčević. Zadržavajući svoje specifično primorske crte, postao je narodnim u najširem smislu. I a se njegova crta može zapaziti i u mlađih pokoljenja primorskih ljudi. Očitovala se naročito u godinama borbe i u našim godinama izgradnje. Vjerojatno će ona i u budućnosti sačinjavati glavne odlike primorskoga čovjeka. Pančić će u tome uvijek ostati jedan od velikih simbola.

Pridružujući se proslavi Josipa Pančića, treba ujedno čestitati današnjim stanovnicima njegova rodnoga mjesta. Podižući mu spomenik, oni pokazuju, da nisu bili samo odlučni i odlični borci, već da isto tako znadu cijeliti naše velike kulturne vrijednosti.

(Objavljeno u »Riječkoj reviji, Rijeka, III/1954, br. 1—2, str. 1—2.)

BILJEŠKE

¹ Videlo, 1888.

² Milan Đ. Milićević, Pomen dru J. Pančiću. Godišnjica N. Čupića, XI, 1889.

³ Isto.

⁴ Isto.

⁵ Isto.

⁶ Srpske novine, LXIV, 105, 13 maja 1897.

⁷ Srpski književni glasnik, 1 maja 1914, br. 319 (XXXII, 9).

⁸ Na Akademijinom skupu 15 maja 1938 govorili su dr Aleksandar Belić, Živojin Đorđević, Stevan Jakovljević, dr Ljuba Glišić, dr Vale Vouk, prof. univ. u Zagrebu, predstavnik Jugoslavenske akademije, Sveučilišta i Hrvatskog prirodoslovnog društva, i dr Kosta Petković. — Na Kolarčevom Narodnom univerzitetu održao je 11 maja 1938 predavanje o J. Pančiću akademik Živojin Đorđević. — »S.k. glasnik«, N.s., LIV, br. 3 od 1 juna 1938 doneo je dva članka: »Josip Pančić« od dra Živojina Đorđevića i »J. Pančić i srpski lekari« od M. N. Đorića. — »Poljoprivredni glasnik« XVIII, br. 11 od 1 juna 1938 objavio je članak »Dr. J. Pančić« od Jaše Janjića, a »Politika« od 11 maja 1938 članak »J. Pančić« od Živojina Đorđevića.

⁹ Vale Vouk u svom govoru na skupu Akademije, »Vreme«, 16. V 1938, str. 5.

¹⁰ Živojin Đorđević, Josif Pančić. »Politika«, 11. IV 1933, str. 10.

¹¹ Živojin Đorđević, Josif Pančić. »S.k. glasnik«, LIV, 3, 1 juni 1938.

¹² Vale Vouk, »Vreme«. 16 maja 1938, str. 5.

- ¹³ Mita Petrović, Slike iz Hrvatskog Primorja. Kažiput za putovanje u primorje zdravima i bolesnima. (Preštampano iz »Javora«). Novi Sad, 1888.
- ¹⁴ Ljetopis JAZU, III, 1888, str. 65.
- ¹⁵ Isto, str. 116.
- ¹⁶ Isto.
- ¹⁷ Isto, IV, 1889.
- ¹⁸ Isto.
- ¹⁹ Vale Vouk, »Vreme«, 16 V 1938, str. 5.
- ²⁰ Isto.
- ²¹ Isto.
- ²² M. Petrović, Slike ... str. 88.
- ²³ Isto.
- ²⁴ Isto, str. 93.
- ²⁵ Isto, str. 95.
- ²⁶ Isto.
- ²⁷ »Politika«, 24 IV 1930.
- ²⁸ »Naša sloga«, Sušak, 25 V 1930, str. 4.
- ²⁹ Vinko Antić, Hrvatsko Primorje i Jugoslavenski Pijemont. »Naša sloga«, Sušak, 9 i 10 IV 1931, str. 2.
- ³⁰ Vinko Antić, Dan Pančičeve smrti. »Naša sloga«, Sušak, 25. II 1932, str. 2.
- ³¹ Ivan Lončarić-Papić, Pačuharije. Crtice u čakavskom narječju. Crikvenica 1933.
- ³² Vinko Antić, Hrvatsko Primorje i Jugoslavenski Pijemont. »Naša sloga«, Sušak, 9 IV 1931.
- ³³ Bogoslav Šulek, Nekrolog J. Pančiću, Ljetopis JAZU, IV, 1889.